

[2023] 2 एस. सी. आर. 1037

आर. सुंदरम

वि.

तामिळनाडू राज्य पातळी छाननी समिती आणि इतर. आर. एस.

(2023 चा दिवाणी अपील क्र. 1770-1771)

मार्च 17, 2023

[अनिरुद्ध बोस आणि कृष्णा मुरारी, न्यायमूर्ती.]

सेवा कायदा-अनुसूचित जमाती-सामुदायिक प्रमाणपत्र-वैधता-सेवानिवृत्तीनंतरचा लाभ-परिणाम-अपीलकर्त्याची सामुदायिक प्रमाणपत्राच्या आधारे प्रतिवादी बँकेत लिपिक-सह-श्रॉफ म्हणून नियुक्ती करण्यात आली-अपीलकर्त्याने 38 वर्षे सेवेत काम केले आणि तो निवृत्त होणार होता परंतु त्याच्या सेवानिवृत्तीच्या 2 दिवसांच्या अगदी आधी, त्याचे जात प्रमाणपत्र खोटे असल्याने आणि पी. एफ. वगळता त्याचे सर्व निवृत्ती लाभ त्याच्याकडून रोखले गेले या कारणावरून त्याला समाप्ती आदेश प्राप्त झाला-यामुळे नाराज होऊन, अपीलकर्त्याने उच्च न्यायालयात धाव घेतली-उच्च न्यायालयाने हे प्रकरण छाननी समितीकडे

परत पाठवले-छाननी समितीने असे म्हटले की अपीलकर्त्याचे जात प्रमाणपत्र दक्षता आणि तज्ञांच्या अहवालाच्या आधारे योग्य नव्हते-यामुळे नाराज होऊन, या पदासाठी अर्ज करण्यापूर्वी अपीलकर्त्याने अनुसूचित जमातीचा उमेदवार म्हणून त्याच्या दाव्याचे समर्थन करणारी सर्व कागदपत्रे पुरवली होती-तथापि, कागदपत्रांच्या सत्यतेचे पुनर्मूल्यांकन 19 वर्षे प्रलंबित ठेवण्यात आले होते-सध्याच्या प्रकरणात छळवणुकीचा स्पष्ट आकृतिबंध दिसून येतो कारण अपीलकर्त्याला 38 वर्षांची सेवा पूर्ण केल्यानंतर त्याच्या सेवानिवृत्तीच्या फक्त दोन दिवस आधी समाप्ती आदेश प्राप्त झाला होता आणि समाप्ती आदेश पारित होण्याच्या तारखेला, अपीलकर्त्याविरुद्ध कोणताही खटला प्रलंबित नव्हता-तसेच, हे स्पष्ट होते की अपीलकर्त्याला नव्याने केलेल्या छाननीमध्ये सुनावणीची संधी दिली गेली नव्हती कारण अपीलकर्त्याला जारी केलेली नोटीस प्रत्यक्षात टपाल विभागाने त्याला दिली नव्हती कारण ती दुसऱ्या कोणाला दिली गेली होती-पुढे अवास्तव विलंबानंतर सादर केले आणि दोन्ही अहवालांनी अपीलकर्त्याच्या सहभागास परवानगी दिली नाही-अशा प्रकारे, आक्षेपित आदेश बाजूला ठेवले आहेत- अपीलकर्ता निवृत्तीनंतरच्या लाभांसाठी पात्र आहे.

अपील मंजूर करताना न्यायालयाने ग्राह्य धरले आहे की

निर्णय दिला:1. 38 वर्षे प्रतिवादी बँकेची सेवा बजावल्यानंतर, अपीलकर्त्याला, त्याच्या सेवानिवृत्तीच्या दोन दिवस आधी, कोणतीही योग्य चौकशी न करता त्याचा समाप्ती आदेश

प्राप्त झाला.पुढे, प्रतिवादीला केलेल्या संप्रेषणाबाबत क्र.1, असे आढळून आले की स्थगिती आदेश पारित करण्याच्या तारखेला, अपीलकर्त्याविरुद्ध कोणताही खटला प्रलंबित नव्हता.छळवणुकीची ही एक अतिशय स्पष्ट आकृतिबंध दिसून येते आणि अपीलकर्त्याच्या आणि त्याच्या निवृत्तीवेतन लाभांच्या अधिकाराच्या विरोधात एक दुष्ट हेतू असल्याचे दिसून येते.38 वर्षांच्या सेवेनंतरही, खटल्याच्या गुणवत्तेची पर्वा न करता, अपीलकर्त्याला कोणत्याही आदराने वागवले गेले नाही ही वस्तुस्थिती पाहून दुःख होते आणि विलंबित प्रक्रियेचा वापर लटकणारी तलवार म्हणून केवळ छळ म्हणून केला जाऊ शकतो.[परिच्छेद 14] [1044-सी-ई]

2. या न्यायालयाने स्पष्टपणे सांगितले आहे की सामुदायिक प्रमाणपत्राच्या पडताळणीची प्रक्रिया जलदगतीने पूर्ण करणे आवश्यक आहे.तथापि, सध्याच्या प्रकरणात, वर नमूद केल्याप्रमाणे, 19 वर्षांचा अवास्तव आणि अस्पष्ट विलंब झाला आहे, जो "वाजवी वेळेच्या" कक्षेत येऊ शकत नाही.पुढे, अपीलकर्त्याच्या सेवानिवृत्तीच्या अनेक वर्षांनंतर शेवटी प्रतिवादी समितीने आपला पहिला अहवाल सादर केला, मात्र तो नैसर्गिक न्यायाच्या तत्त्वांचे उल्लंघन करणारा असल्याच्या कारणावरून उच्च न्यायालयाने तो फेटाळला, कारण अपीलकर्त्याला त्याच्या पुरावा दिला नाही आणि साक्षीदारांची उलटतपासणी करण्याची संधी देण्यात आली नव्हती.त्यानंतर नव्याने चौकशी करण्यात आली आणि आणखी एक अहवाल पुन्हा सादर करण्यात आला, मात्र या अहवालातही मागील अहवालाप्रमाणेच त्रुटी आढळतात, कारण

इथेही, अपीलकर्त्याला सुनावणीची संधी देण्यात आलेली नाही.[परिच्छेद 16 आणि 17]

[1046-बी-डी]

3. उच्च न्यायालयाने आक्षेपार्ह निकालातील आपल्या निष्कर्षामध्ये असे म्हटले आहे की त्यानंतरचा अहवाल एकतर्फी मंजूर करण्यात आला कारण कारवाईची नोटीस मिळाल्यानंतरही अपीलकर्ता त्यात उपस्थित राहिला नाही. अपीलकर्ता मात्र असा दावा करतो की त्याला कधीही नोटीस मिळाली. उपलब्ध असलेल्या साहित्याचा केवळ आढावा घेतल्यास असे दिसून येईल की अपीलकर्त्याला जी नोटीस द्यायची होती ती प्रत्यक्षात श्री. सुदर्शन या व्यक्तीला देण्यात आली होती आणि ती टपाल विभागाने मान्य केली आहे आणि ती टपाल पत्रकावर दिसू शकते. फेरविचार प्रक्रियेदरम्यान अपीलकर्त्याने ही वस्तुस्थिती समोर आणली होती, तथापि, उच्च न्यायालय अशा निष्कर्षावर विचार करण्यात अयशस्वी ठरले आणि त्यात उपस्थित केलेल्या कारणांची दखल न घेता फेरविचार फेटाळला आणि त्यामुळे निकालात स्पष्ट त्रुटी आढळते. अपीलकर्त्याला सुनावणीची संधी न दिल्याने, नैसर्गिक न्यायाचे तत्त्व असलेल्या 'ऑडी अल्टेरम पार्टेम' या तत्त्वाचेही उल्लंघन झाले आहे. अपीलकर्त्याला, या कार्यवाहीत, एखाद्या समुदायाशी संबंधित असलेल्या त्याच्या अस्सलतेवर प्रश्नचिन्ह आहे, त्याला सुनावणीचा अधिकार असला पाहिजे आणि साक्षीदारांची उलटतपासणी करण्याचा अधिकार दिला गेला पाहिजे, कारण कार्यवाहीचे स्वरूप हा केवळ त्याच्या नोकरीशी संबंधित प्रश्न नाही,

तर त्याच्या अस्तित्वाच्या मुळाशी म्हणजेच त्याच्या ओळखीवर प्रहार करणारा प्रश्न देखील आहे.[परिच्छेद 18,19 आणि 20] [1046-डी-एच]

4. अनुसूचित जमाती समुदायांच्या प्रकरणांमध्ये, कागदाच्या इतर कोणत्याही तुकड्यांप्रमाणे, समुदाय प्रमाणपत्र म्हणजे ज्या समुदायाला अनेक वर्षे दडपशाहीला सामोरे जावे लागले आहे त्या समुदायाशी संबंधित व्यक्तीची पावती असते. भारतीय राज्यघटना ऐतिहासिक अन्यायाच्या आधारावर अनुसूचित जमातीच्या समुदायातील लोकांना काही अधिकारांची हमी देते आणि अशा अधिकारांचे कागदावरून वास्तविक जीवनात भाषांतर करण्यासाठी, बहुतेक प्रकरणांमध्ये समुदाय प्रमाणपत्र एक आवश्यक दस्तऐवज बनते. हे प्रमाणपत्र, इतिहासाची कबुली देतानाच, एक असा दस्तऐवज देखील आहे जो घटनात्मक अधिकारांना प्रत्यक्षात आणणारे साधन बनून अशा ऐतिहासिक अन्यायाची दुरुस्ती करण्याचा प्रयत्न करतो. अशा परिस्थितीत जेव्हा दस्तऐवजाचे महत्त्व आणि त्याचा लोकांच्या हक्कांवर होणारा परिणाम लक्षात घेऊन सामुदायिक प्रमाणपत्राच्या वैधतेवर प्रश्नचिन्ह उपस्थित केले जाते, तेव्हा दस्तऐवजावर प्रश्नचिन्ह उपस्थित करणारी कार्यवाही, अपवादात्मक परिस्थिती वगळता, एकतर्फी केली जाऊ शकत नाही. ज्या व्यक्तीची संपूर्ण ओळख आणि त्यांचे भूतकाळ, वर्तमान आणि भविष्यातील अधिकार आव्हानात्मक आहेत, अशा कोणत्याही व्यक्तीला किमान न्याय्यपणे ऐकण्याची संधी दिली गेली पाहिजे. तथापि, सदरील असलेल्या प्रकरणात, असा अधिकार नाकारला गेला आहे.

अपीलकर्ता, आणि त्यामुळे प्रमाणपत्राचे स्वरूप नाकारण्यासाठी उत्तरदात्यांवर पुराव्याचा भार टाकण्यात आला नाही..पुराव्याचा असा भार न सोडल्यास, या न्यायालयाने अपीलकर्त्याचे सामुदायिक प्रमाणपत्र खरे असल्याचे गृहीत धरले पाहिजे.[परिच्छेद 22 आणि 23] [1047-सी-जी

झारखंड राज्य आणि ओआरएस. विरुद्धजितेंद्र कुमार श्रीवास्तव & अन्न. (2013) 12 एससीसी 210:[2013] 8 एससीआर 177; डॉ. उमा अग्रवाल विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य (1999) 3 एस. सी. सी. 438:[1999] 2 एस. सी. आर. 42; माधुरी पाटील आणि आणखी एक वि. अतिरिक्त आयुक्त, आदिवासी विकास आणि इतर (1994) 6 एस. सी. सी. 241:[1994] 3 पुरवणीएस. सी. आर. 50-अवलंबून आहे.

न्यायनिर्णयाचे संदर्भ

[2013] 8 एससीआर 177	त्या वर अवलंबून	परिच्छेद ११
[1999] 2 एससीआर 42	त्या वर अवलंबून	परिच्छेद 12
[1994] 3 पुरवणीएस. सी. आर 50	त्या वर अवलंबून	परिच्छेद 15

दिवाणी अपीलिय अधिकारिता :

2023 चे दिवाणी अपील क्रमांक 1770-1771.

2019 च्या आर. ए. No.157 मधील मद्रास येथील उच्च न्यायालयाच्या दिनांकित 13.02.2020 आणि 2018 च्या डब्ल्यू. पी. क्रमांक 28295 मधील दिनांकित <आयडी2 पासून.

आर. बालसुब्रमण्यम, वरिष्ठ अधिवक्ता, डॉ. राम शंकर, विश्वनाथन अय्यर, ए. वसंत कुमार, जी. जय सिंग, सुजाता बागडी, आर. विरुद्ध शारुमती, मेसर्स राम शंकर अँड कंपनी,. अधिवक्ता अपीलकर्त्यासाठी.

संजय आर. हेगडे, वरिष्ठ अधिवक्ता, डी. कुमानन, शेख एफ. कालिया, डॉ. जोसेफ एरिस्टॉटल एस., श्रीमती नुपूर शर्मा, शोभित द्विवेदी, श्रीमती वैदेही रस्तोगी, शिवराम शर्मा, विश्वादित्य शर्मा, सुश्री वसुंधरा शर्मा, अधिवक्ता.प्रतिवादीकर्त्यासाठी

न्यायालयाचा न्यायनिर्णय **कृष्णा मुरारी, न्या. यांनी दिला.**

विलंब माफ केला. परवानगी मंजूर.

2. मद्रास उच्च न्यायालयाने संमत केलेल्या 2019 च्या पुनरावलोकन अर्ज क्रमांक 157 मधील अंतिम आदेश आणि निकालाच्या विरुद्ध आणि मद्रास उच्च न्यायालयाने (यापुढे 'उच्च न्यायालय' म्हणून संदर्भित) संमत केलेल्या 2018 च्या डब्ल्यू. पी. क्रमांक 28295 मधील दिनांकित आदेशाच्या विरुद्ध सध्याचे अपील निर्देशित केले आहे, ज्यामध्ये त्याच्या निवृत्तीनंतरचे लाभ नाकारण्याचे अपीलकर्त्याचे आव्हान फेटाळण्यात आले होते.

पार्श्वभूमी वस्तुस्थिती

3. तो कोंडा रेड्डी समुदायातील असल्याचे प्रमाणित करणाऱ्या 15.11.1975 या तारखेच्या सामुदायिक प्रमाणपत्राच्या आधारे अपीलकर्त्याची प्रतिवादी बँकेत कारकून-सह-श्रॉफ म्हणून नियुक्ती करण्यात आली होती. 38 वर्षांच्या कार्यकाळानंतर, अपीलकर्ता प्रमाण 3 अधिकारी म्हणून निवृत्त झाला, तथापि, त्याच्या सेवानिवृत्तीच्या दोन दिवस आधी, त्याचे जात प्रमाणपत्र खोटे असल्याच्या कारणावरून त्याला समाप्ती आदेश मिळाला आणि पी. एफ. वगळता त्याचे सर्व निवृत्ती लाभ त्याच्याकडून रोखले गेले.

4. प्रतिवादी बँकेतील अपीलकर्त्याच्या कार्यकाळात, जिल्हाधिकाऱ्यांनी (येथे सहावा प्रतिवादी) कोणतीही चौकशी न करता, अपीलकर्त्याला दिलेले सामुदायिक प्रमाणपत्र रद्द

केले.त्यामुळे नाराज झालेल्या अपीलकर्त्याने 1998 चा रिट पिटीशन क्रमांक 12546 दाखल केला.उच्च न्यायालयाने दिनांक 09/08/2009 च्या आदेशानुसार हे प्रकरण नव्याने चौकशी करण्यासाठी तामिळनाडू राज्य पातळी छाननी समितीकडे (येथे प्रथम प्रतिवादी) परत पाठवले.तथापि, उच्च न्यायालयाच्या आदेशानंतरही, अपीलकर्त्याच्या सांप्रदायिक स्थितीशी संबंधित सत्यापन अद्याप पूर्ण झाली नव्हती आणि यामुळे अपीलकर्त्याला त्याच्या सेवानिवृत्ती लाभांची जाणीव न होता निवृत्ती घ्यावी लागली.

5. त्यानंतर, अपीलकर्त्याने त्याच्या निवृत्तीनंतरच्या लाभांसाठी उच्च न्यायालयात 2013 चा याचिका क्रमांक 19006 दाखल केला, मात्र दिनांक 1 च्या आदेशानुसार त्याचा निपटारा करण्यात आला आणि पहिल्या प्रतिवादीला आठ आठवड्यांच्या कालावधीत चौकशी पूर्ण करण्याचे निर्देश देण्यात आले.त्यानंतर अपीलकर्त्याने वरील उच्च न्यायालयाच्या आदेशाविरुद्ध सर्वोच्च न्यायालयात विशेष परवानगी याचिकेला प्राधान्य दिले आणि एस. एल. पी. प्रलंबित असताना, या माननीय न्यायालयाने अंतरिम आदेश पारित करून अपीलकर्त्याला चौकशीसाठी पहिल्या प्रतिवादीसमोर हजर राहण्याचे निर्देश दिले.त्यानंतर ही विशेष परवानगी याचिका मागे घेण्यात आली.

6. दरम्यान, पाचव्या प्रतिवादीने चौकशीचा समारोप केला आणि अपीलकर्ता प्रत्यक्षात कोंडा रेड्डी समुदायाचा नव्हता या निष्कर्षासह 29.11.2017 दिनांकित अहवाल सादर केला.या

अहवालाच्या आधारे, अपीलकर्त्याला दिनांक 07.12.2017 वर कारणे दाखवा नोटीस बजावण्यात आली होती.याविरुद्ध, अपीलकर्त्याने आणखी एक याचिका क्रमांक 33207/2017 दाखल करून कारणे दाखवा नोटीस आणि चौकशी अहवाल बाजूला ठेवण्याची मागणी केली.उच्च न्यायालयाने दिनांक 19/12/2017 च्या आदेशानुसार याला परवानगी दिली आणि कारणे दाखवा नोटीस आणि चौकशी अहवाल रद्द करताना हे प्रकरण छाननी समितीकडे परत पाठवले.

7. हे प्रकरण छाननी समितीकडे परत पाठवण्याच्या उच्च न्यायालयाच्या आदेशानंतर समितीने पुन्हा कार्यवाही केली आणि दक्षता अहवाल आणि इतर तज्ज्ञ अहवालांच्या आधारे अपीलकर्त्याचे जात प्रमाणपत्र योग्य नसल्याचे म्हटले.

8. छाननी समितीच्या वर नमूद केलेल्या अहवालांमुळे व्यथित झालेल्या अपीलकर्त्याने आणखी एक याचिका क्रमांक 8295/2018 दाखल केला आणि सामुदायिक प्रमाणपत्र पुनर्संचयित करण्याची मागणी करणारी अवमान याचिका दाखल केली, तथापि, अपीलकर्त्याला योग्य संधी देऊनही त्याने त्याचे पालन केले नाही या कारणावरून उच्च न्यायालयाने दिनांक 16.04.2019 च्या आक्षेपार्ह निकालाद्वारे दोन्ही फेटाळले; त्यानंतर अपीलकर्त्याने उच्च न्यायालयात पुनरावलोकन अर्ज क्रमांक 157/2019 ला प्राधान्य दिले, तथापि, दिनांक 13.02.2020 च्या दुसऱ्या आक्षेपार्ह निकालाद्वारे हे देखील फेटाळण्यात आले.

विश्लेषण

9. श्री. आर. बालसुब्रमण्यम आणि श्री. एस. प्रभाकरन, अपीलकर्त्यांच्या वतीने हजर असलेले वरिष्ठ वकील यांनी जोरदार युक्तिवाद केला की उच्च न्यायालयाच्या दिनांक 19/12/2017 च्या आदेशानुसार, अपीलकर्त्याला साक्षीदारांची उलटतपासणी करण्याची योग्य संधी दिली जावी आणि प्रतिवादींनी भरवसा ठेवलेल्या सर्व कागदपत्रांच्या प्रती अपीलकर्त्याला पुरविल्या जाव्यात, मात्र तसे केले गेले नाही.पुढे असा युक्तिवाद करण्यात आला आहे की जेव्हा अपीलकर्त्याला समाप्तीचा आदेश देण्यात आला होता, तेव्हा त्याच्याविरुद्ध कोणतीही चौकशी प्रलंबित नव्हती आणि संपूर्ण प्रसंभाविक प्रक्रिया तो जवळजवळ 19 वर्षांपासून छळाला बळी पडला आहे.

10. याउलट उत्तरवादीच्या वतीने हजर असलेले वरिष्ठ वकील श्री. गोपाल शंकरनारायणन आणि श्री. जोसेफ एरिस्टॉटल, ए. ओ. आर. यांनी असा युक्तिवाद केला की अपीलकर्त्याला योग्य प्रकारे नोटीस बजावण्यात आली होती आणि तो अपीलकर्ता होता जो कार्यवाहीत हजर झाला नाही.असा युक्तिवादही करण्यात आला की, अपीलकर्ता हजर नसल्यामुळे कार्यवाही पुढे ढकलण्यात आली,

परंतु पुढील तारखेनंतरही अपीलकर्ता हजर राहिला नाही आणि त्यामुळे समितीकडे एकतर्फी निर्णय घेण्याशिवाय पर्याय नव्हता.

11. दोन्ही पक्षांचे म्हणणे लक्षात घेता, सुरुवातीलाच आम्ही हे सांगू इच्छितो की पेन्शनरी लाभाचा अधिकार हा घटनात्मक अधिकार आहे आणि म्हणूनच तो योग्य कारणाशिवाय काढून घेतला जाऊ शकत नाही, जसे झारखंड सरकार अँड इतर वि. जितेंद्र कुमार श्रीवास्तव आणि एएनआर बाबतीत म्हटले गेले आहे. . निकालाचा संबंधित परिच्छेद येथेनमूद केला जात आहे: निकाल येथे काढला जात आहे:

"15. पश्चिम बंगाल राज्य विरुद्ध हरेश सी. बॅनर्जी [(2006) 7 एससीसी 651:2006 एस. सी. सी. (एल. अँड. एस.) 1719] या न्यायालयाने हे मान्य केले की जरी संविधानाचे कलम 19 (1) (एफ) आणि कलम 31 (1) रद्द केल्यानंतर संविधान (चाळीसावी दुरुस्ती) कायदा, 1978, डब्ल्यू. ई. एफ. 20-6-1979 द्वारे, मालमत्तेचा अधिकार यापुढे मूलभूत अधिकार राहिला नाही, तरीही तो संविधानाच्या कलम 300-ए मध्ये प्रदान केल्याप्रमाणे एक घटनात्मक अधिकार होता. निवृत्तिवेतन मिळण्याचा अधिकार हा मालमत्तेचा अधिकार मानला जात असे. अन्यथा, त्या प्रकरणातील आव्हान पश्चिम बंगाल सेवा (मृत्यू-सह-निवृत्ती लाभ) नियम, 1971 च्या नियम 10 (1) च्या अधिकारांना होते,

ज्याने राज्यपालांना विशिष्ट परिस्थितीत निवृत्तिवेतन किंवा त्याचा कोणताही भाग रोखण्याचा किंवा मागे घेण्याचा अधिकार दिला होता आणि या न्यायालयाने हे आवाहन फेटाळले होते.

16. वस्तुस्थिती अशी आहे की निवृत्तिवेतन मिळवण्याचा अधिकार हा 'मालमत्तेतील अधिकार' म्हणून ओळखला जातो या कायदेशीर तत्वाला एक पूर्वग्रह आहे. एकदा आपण त्या आधारावर पुढे गेलो की, या निर्णयाच्या सुरुवातीला आपण मांडलेल्या प्रश्नाचे उत्तर खूप स्पष्ट होते. कायद्याच्या अधिकाराशिवाय एखाद्या व्यक्तीला या निवृत्तिवेतनापासून वंचित ठेवले जाऊ शकत नाही, जो संविधानाच्या कलम 300-ए मध्ये नमूद केलेला घटनात्मक आदेश आहे. त्यामुळे निवृत्तिवेतन किंवा ग्रॅज्युटीचा काही भाग काढून घेण्याचा किंवा कोणत्याही वैधानिक तरतुदीशिवाय आणि प्रशासकीय सूचनेखाली पैसे काढून घेण्याचा अपीलकर्त्याचा प्रयत्न मान्य केला जाऊ शकत नाही."

12. पुढे, डॉ. उमा अग्रवाल वि. उत्तर प्रदेश राज्य या न्यायालयाने असे म्हटले की निवृत्तिवेतन लाभांचे अनुदान हे अर्थसहाय्य नाही, परंतु कर्मचाऱ्याचा अधिकार, आणि अशा प्रकारे योग्य समर्थनाशिवाय नाकारला जाऊ शकत नाही.

13. अगदी सुरुवातीला, आम्ही हे सांगू इच्छितो की येथे प्रतिवादींनी अपीलकर्त्याला दिलेल्या वागणुकीमुळे हे न्यायालय स्तब्ध झाले आहे. अपीलकर्त्याने अनुसूचित जमातीच्या उमेदवारांसाठी राखीव असलेल्या पदासाठी अर्ज करण्यापूर्वी अनुसूचित जमातीचा उमेदवार म्हणून त्याच्या दाव्याच्या समर्थनार्थ आवश्यक असलेली सर्व कागदपत्रे पुरवली आणि कागदपत्रांची पडताळणी करून ती मंजूर करून घेतली. तथापि, नोकरी मिळाल्यानंतर, अपीलकर्त्याच्या कागदपत्रांच्या सत्यतेचे पुनर्मूल्यांकन, अपीलकर्त्याच्या डोक्यावर तलवारीसारखे लटकत, 19 वर्षे प्रलंबित ठेवण्यात आले आहे.

14. 38 वर्षे प्रतिवादी बँकेची सेवा बजावल्यानंतर, अपीलकर्त्याला, त्याच्या सेवानिवृत्तीच्या दोन दिवस आधी, कोणतीही योग्य चौकशी न करता त्याचा समाप्ती आदेश प्राप्त झाला. पुढे, उत्तरवादी क्र. 1 ला केलेल्या संप्रेषणाबाबत असे आढळून आले की स्थगिती आदेश पारित करण्याच्या तारखेला, अपीलकर्त्याविरुद्ध कोणताही खटला प्रलंबित नव्हता. आम्हाला हा छळाचा एक अतिशय स्पष्ट आकृतिबंध दिसून येतो आणि अपीलकर्ता आणि त्याच्या निवृत्तीवेतन लाभांच्या अधिकाराविरुद्ध एक वाईट हेतू असल्याचे दिसते. 38 वर्षांच्या सेवेनंतरही, खटल्याच्या गुणवत्तेची पर्वा न करता, अपीलकर्त्याला कोणत्याही आदराने वागवले गेले नाही ही वस्तुस्थिती पाहून दुःख होते आणि विलंबित प्रक्रियेचा वापर लटकणारी तलवार म्हणून केवळ छळ म्हणून केला जाऊ शकतो.

15. माधुरी पाटील आणि आणखी एक विरुद्ध अतिरिक्त आयुक्त, आदिवासी विकास आणि इतरांच्या प्रकरणात या न्यायालयाने सामुदायिक प्रमाणपत्राची सत्यापन कशी पूर्ण करावी यासाठी पंधरा मार्गदर्शक तत्त्वे. या निकालातील संबंधित उतारे खाली पुनरुत्पादित केले आहेत:

“खोऱ्या सामाजिक दर्जाच्या प्रमाणपत्राच्या आधारे चुकीच्या पद्धतीने मिळवलेल्या प्रवेशामुळे किंवा चुकीच्या पद्धतीने मिळवलेल्या नियुक्तीमुळे संविधानात नमूद केल्यानुसार खऱ्या अनुसूचित जाती किंवा अनुसूचित जमाती किंवा ओ. बी. सी. उमेदवारांना संविधानाने प्रदान केलेल्या लाभांपासून वंचित ठेवण्याचा परिणाम होतो. खऱ्या उमेदवारांना सामाजिक दर्जा प्रमाणपत्र नसल्यामुळे शैक्षणिक संस्थांमध्ये प्रवेश किंवा राज्याखालील कार्यालये किंवा पदांवर नियुक्ती नाकारली जाते. चुकीच्या पद्धतीने प्रवेश मिळवणाऱ्या अपात्र किंवा बनावट व्यक्ती विलंब करण्याच्या डावपेचांचा अवलंब करतात आणि ते पूर्ण करण्यात अडथळे निर्माण करतात. छाननी समितीने केलेल्या चौकशी. हे खरे आहे की शैक्षणिक संस्थांमध्ये प्रवेशचे अर्ज सामान्यतः पालकांकडून केले जातात, कारण त्या तारखेला अनेक वेळा विद्यार्थी अल्पवयीन असू शकतो. हे पालक किंवा पालक आहेत जे खोऱ्या स्थिती प्रमाणपत्राचा दावा करून फसवणूक करू शकतात. त्यामुळे जारी केलेल्या प्रमाणपत्रांची लवकरात लवकर

आणि अत्यंत वेगाने आणि तत्परतेने छाननी करणे आवश्यक आहे. त्या उद्देशासाठी, सामाजिक दर्जा प्रमाणपत्रे जारी करण्याची प्रक्रिया, त्यांची छाननी आणि त्यांची मंजूरी सुव्यवस्थित करणे आवश्यक आहे, जी खालीलप्रमाणे असू शकते:(भर दिला जातो)

9. चौकशी शक्य तितक्या लवकर, शक्यतो दैनंदिन कार्यवाहीद्वारे, अशा दोन महिन्यांपेक्षा जास्त नसलेल्या कालावधीत पूर्ण केली जावी.चौकशीनंतर जर जाती छाननी समितीला हा दावा खोटा किंवा बनावट असल्याचे आढळले तर त्यांनी जारी केलेले प्रमाणपत्र रद्द करण्याचा आदेश द्यावा आणि ते जप्त करावे.चौकशीचा निकाल कार्यवाही संपल्याच्या तारखेपासून एका महिन्याच्या आत पालक आणि अर्जदाराला कळवावा.

10. कार्यवाहीला अंतिम प्रवेशास विलंब झाल्यास आणि दरम्यानच्या काळात शैक्षणिक संस्थेतील प्रवेशाची किंवा अधिकारी पदाच्या नियुक्तीची शेवटची तारीख संपत येत असल्यास, उमेदवाराला प्राचार्य किंवा त्या वतीने सक्षम अशा इतर प्राधिकरणाद्वारे प्रवेश दिला जावा किंवा आधीच जारी केलेल्या सामाजिक स्थिती प्रमाणपत्राच्या किंवा पालक/ उमेदवाराने सक्षम अधिकारी किंवा बिगर-अधिकृतांसमोर विधिवत शपथ घेतलेल्या प्रतिज्ञापत्राच्या आधारे नियुक्त केले

जावे आणि अशी प्रवेश किंवा नियुक्ती केवळ तात्पुरती असावी, जी छाननी समितीच्या चौकशीच्या परिणामाच्या अधीन असेल.

15. प्राप्त केलेले प्रमाणपत्र खोटे असल्याचे मत नोंदवत छाननी समितीने निष्कर्ष नोंदवल्यानंतर, ते एकाच वेळी रद्द केल्यावर आणि जप्त केल्यावर, प्रवेश किंवा नियुक्ती रद्द करण्याच्या विनंतीसह देय पोच देय नोंदणीकृत टपालाद्वारे संबंधित शैक्षणिक संस्थेला किंवा नियुक्ती प्राधिकरणाला कळवले पाहिजे. प्रवेश जबाबदार असलेल्या शैक्षणिक संस्थेच्या मुख्याध्यापकांनी किंवा नियुक्ती प्राधिकरणाने, उमेदवाराला पुढील कोणतीही सूचना न देता प्रवेश/नियुक्ती रद्द करा आणि उमेदवाराला पुढील अभ्यासासाठी किंवा पदावर कायम राहण्यास मनाई करा."

16. या न्यायालयाने स्पष्टपणे सांगितले आहे की सामुदायिक प्रमाणपत्राच्या सत्यापनची प्रक्रिया जलदगतीने पूर्ण करणे आवश्यक आहे. तथापि, सध्याच्या प्रकरणात, वर नमूद केल्याप्रमाणे, 19 वर्षांचा अवास्तव आणि अस्पष्ट विलंब झाला आहे, जो "वाजवी वेळेच्या" कक्षेत येऊ शकत नाही.

17. पुढे, अपीलकर्त्याच्या सेवानिवृत्तीच्या अनेक वर्षांनंतर शेवटी प्रतिवादी समितीने आपला पहिला अहवाल सादर केला, मात्र तो नैसर्गिक न्यायाच्या तत्वांचे उल्लंघन करणारा असल्याच्या कारणावरून उच्च न्यायालयाने तो फेटाळला, कारण अपीलकर्त्याला त्याच्या पुराव्याचे नेतृत्व करण्याची आणि साक्षीदारांची उलटतपासणी करण्याची संधी देण्यात आली नव्हती. त्यानंतर नव्याने चौकशी करण्यात आली आणि आणखी एक अहवाल पुन्हा सादर करण्यात आला, मात्र या अहवालातही मागील अहवालाप्रमाणेच त्रुटी आढळतात, कारण इथेही, अपीलकर्त्याला सुनावणीची संधी देण्यात आलेली नाही.

18. उच्च न्यायालयाने आक्षेपार्ह निकालातील आपल्या निष्कर्षांमध्ये असे म्हटले आहे की त्यानंतरचा अहवाल एकतर्फी मंजूर करण्यात आला कारण कारवाईची नोटीस मिळाल्यानंतरही अपीलकर्ता त्यात उपस्थित राहिला नाही. मात्र, त्याला कधीही नोटीस मिळालेली नाही, असा दावा अपीलकर्त्याने केला आहे. हातात असलेल्या साहित्याचा केवळ आढावा घेतल्यास असे दिसून येईल की अपीलकर्त्याला जी नोटीस द्यायची होती ती प्रत्यक्षात श्री. सुदर्शन या व्यक्तीला देण्यात आली होती आणि ती टपाल विभागाने मान्य केली आहे आणि ती टपाल पत्रकामध्ये दिसू शकते.

19. फेरविचार प्रक्रियेदरम्यान अपीलकर्त्याने ही वस्तुस्थिती समोर आणली होती, तथापि, उच्च न्यायालय अशा निष्कर्षावर विचार करण्यात अयशस्वी ठरले आणि त्यात उपस्थित केलेल्या कारणांची दखल न घेता फेरविचार फेटाळला आणि त्यामुळे निकालात स्पष्ट त्रुटी आढळते.

20. अपीलकर्त्याला सुनावणीची संधी न दिल्याने, नैसर्गिक न्यायाचे तत्त्व असलेल्या 'ऑडी अल्टेरम पार्टेम' या तत्त्वाचेही उल्लंघन झाले आहे. अपीलकर्त्याला, एखाद्या समुदायाशी संबंधित असलेल्या त्याच्या अस्सलतेवर प्रश्न उपस्थित होत असलेल्या कार्यवाहीत, सुनावणीचा अधिकार असणे आवश्यक आहे आणि साक्षीदारांची उलटतपासणी करण्याचा अधिकार दिला जाणे आवश्यक आहे, कारण कार्यवाहीचे स्वरूप हा केवळ त्याच्या नोकरीशी संबंधित प्रश्न नाही, तर त्याच्या अस्तित्वाच्या मुळाशी म्हणजेच त्याच्या ओळखीवर प्रहार करणारा प्रश्न देखील आहे.

निष्कर्ष

21. प्रकरणाच्या या स्थितीवर आम्ही हे स्पष्ट करू इच्छितो की, ज्या प्रकरणांमध्ये रोजगार बनावट सामुदायिक प्रमाणपत्रावर आधारित आहे, तेथे कायद्याने निर्णय घेतला आहे की निवृत्तीनंतरचे लाभ दिले जाऊ शकत नाहीत. मात्र, सध्याच्या परिस्थितीत एक अतिशय स्पष्ट फरक आहे. प्रतिवादींनी अपीलकर्त्याचे सामुदायिक प्रमाणपत्र बनावट असल्याचा दावा केला

असला तरी, असा दावा सिद्ध झालेला नाही. जरी अपीलकर्त्याचे सामुदायिक प्रमाणपत्र बनावट असल्याचे घोषित करणारे दोन अहवाल अनावश्यक आणि अस्पष्ट विलंबानंतर सादर केले गेले असले, तरी दोन्ही अहवालांनी अपीलकर्त्याच्या सहभागास परवानगी दिलेली नाही.

22. अनुसूचित जमाती समुदायांच्या प्रकरणांमध्ये, कागदाच्या इतर कोणत्याही तुकड्यांप्रमाणे नसून, समुदाय प्रमाणपत्र म्हणजे ज्या समुदायाला अनेक वर्षे दडपशाहीला सामोरे जावे लागले आहे त्या समुदायाशी संबंधित व्यक्तीची पावती असते. भारतीय राज्यघटना ऐतिहासिक अन्यायाच्या आधारावर अनुसूचित जमातीच्या समुदायातील लोकांना काही अधिकारांची हमी देते आणि अशा अधिकारांचे कागदावरून वास्तविक जीवनात भाषांतर करण्यासाठी, बहुतेक प्रकरणांमध्ये समुदाय प्रमाणपत्र एक आवश्यक दस्तऐवज बनते. हे प्रमाणपत्र, इतिहासाची कबुली देतानाच, एक असा दस्तऐवज देखील आहे जो घटनात्मक अधिकारांना प्रत्यक्षात आणणारे साधन बनून अशा ऐतिहासिक अन्यायाची दुरुस्ती करण्याचा प्रयत्न करतो. अशा परिस्थितीत जेव्हा दस्तऐवजाचे महत्त्व आणि त्याचा लोकांच्या हक्कांवर होणारा परिणाम लक्षात घेऊन सामुदायिक प्रमाणपत्राच्या वैधतेवर प्रश्नचिन्ह उपस्थित केले जाते, तेव्हा दस्तऐवजावर प्रश्नचिन्ह उपस्थित करणारी कार्यवाही, अपवादात्मक परिस्थिती वगळता, एकतर्फी केली जाऊ शकत नाही.

23. ज्या व्यक्तीची संपूर्ण ओळख आणि त्यांचे भूतकाळ, वर्तमान आणि भविष्यातील अधिकार आव्हानीत आहेत, अशा कोणत्याही व्यक्तीला किमान न्याय्यपणे ऐकण्याची संधी दिली गेली पाहिजे. तथापि, सध्याच्या प्रकरणात, अपीलकर्त्याला असा अधिकार नाकारण्यात आला आहे आणि त्यामुळे प्रमाणपत्राचे स्वरूप चुकीचे सिद्ध करण्यासाठी प्रतिवादींवर असलेला पुराव्याचा भार त्यांनी उतरवलेला नाही. पुराव्याचा असा भार उतरवण्याच्या अनुपस्थितीत, या न्यायालयाने अपीलकर्त्याचे सामुदायिक प्रमाणपत्र अस्सल असल्याचे गृहीत धरले पाहिजे.

24. वर नमूद केलेल्या चर्चेच्या आधारे, आमचे असे मत आहे की दोन्ही आक्षेपार्ह आदेश बाजूला ठेवण्यास पात्र आहेत आणि अपीलकर्ता त्याच्या 38 वर्षांच्या सेवेद्वारे त्याला मिळालेल्या निवृत्तीनंतरच्या लाभांचा हक्कदार असल्याचे मानले जाते. प्रतिवादी बँकेला असे निर्देश दिले जातात की अपीलकर्त्याला निवृत्तीनंतरचे सर्व लाभ जे अनावश्यक रित्या देय रोखल्यामुळे 6% साध्या व्याजासह नाकारले गेले होते, ते प्रत्यक्ष देयकाच्या तारखेपासून देय होते

25. परिणामी, याचिका मंजूर केली जाते. खर्चाबाबत कोणताही आदेश नाही

अंकित ज्ञान

अपील मंजूर करण्यात येते

(महेंद्र यादव, एल. सी. आर. ए.)

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X